

2. Арсланов А. М. Периодизация и основные направления внешней торговли Золотой Орды со странами Запада в XIII–XIV вв. *Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств*. 2014. № 1. С. 134–137.
3. Хайдаров Т. Ф. Эпидемии чумы в Каспийском регионе во второй половине XIV – начале XV вв. *Золотоордынская цивилизация*. 2017. С. 304–309.
4. Чирикба В. Абхазия и итальянские города-государства (XIII–XV вв.). *Очерки взаимоотношений*. СПб.: «Алетейя», 2020. 212 с.
5. Эпидемии и природные катаклизмы в Золотой Орде и на сопредельных территориях (XIII–XVI вв.). *Сборник научных статей / ред. И. М. Миргалеев*. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2018. 284 с.

Сауляк Анастасія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ХВОРОБИ ТА СПОСОБИ ЇХНЬОГО ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Анотація. Розвідку присвячено аналізу досягнень жителів України козацької доби у лікуванні поширених хвороб. Показано, що за козацької доби вдосконалювалися не лише медичні діяльності, але й форма організації лікувального процесу, виокремлювалася спеціальна група людей, які практикували медицину та фармацію.

Ключові слова: хвороба, медицина, козацька доба, українські землі.

Abstract. The study is devoted to the analysis of the achievements of the inhabitants of Ukraine of the Cossack ERA in the treatment of common diseases. It is shown that during the Cossack era, not only medical activities were improved, but also the form of Organization of the treatment process, a special group of people who practiced medicine and pharmacy was distinguished.

Keywords: illness, medicine, Cossack era, Ukrainian lands.

Рік тому людство стикнулося з проблемою глобального масштабу – поширенням вірусного захворювання Covid-19. Незважаючи на разючі успіхи нинішніх жителів Землі у різних сферах, досі вони залишаються доволі безпорадними перед цією проблемою. Але нагальна її потреба спонукає не лише шукати шляхи протидії інфекції, але й звернутися до досвіду наших пращурів у подоланні не менш небезпечних хвороб. Особливий інтерес становить вивчення цієї важливої ділянки життя в українських землях.

Історія хвороб і медицини стала об'єктом уваги цілої низки істориків і медиків. О. Драч, Н. Борисенко, З. Мнушко, К. Диса та інші науковці подали узагальнене уявлення про способи подолання недугів у попередні століття [3; 4; 5]. Наразі є потреба виокремити відповідні сюжети щодо українських земель. Отож, метою розвідки є висвітлення способів лікування хвороб в Україні козацької доби, що була однією з найдинамічніших у вітчизняній історії.

Характеристику медицини часів козаччини подано у праці «Опис України» французького інженера і військового картографа Гійома Левассера де Боплана. Автор зображує профілактичні методи хвороб. Наприклад, лихоманка лікувалася у такий спосіб: гарматний порох змішували з горілкою, вживали цю суміш і лягали відпочивати. Уже на ранок симптоми хвороби майже зникали [2, с. 84]. Під час військових дій бойові поранення були звичайним явищем, але і тут козаки знали певні способи обробки ран. Вони накладали пов'язку, в яку поміщалися грудка землі, замішана в долоні з дещицею власної слини, що за свідченням Г. Боплана, заліковувало так само ефективно, як і бальзам. Ці факти засвідчують доволі високий рівень спостережливості та винахідливості козаків.

Французький автор описав хворобу, яку тоді називали «гостець», за якої нервові закінчення значно послаблювалися, що викликало біль у м'язових тканинах, а також пітніло волосся, яке «вранці стає повністю склеєним і схожим на хвіст тріски». Хоча стан хворого доволі швидко покращувався, за спостереженням Г. Боплана основним наслідком був дисбаланс стану волоссяного покриву. В Україні цю хворобу вважали невиліковною, проте автор посилається на досвід французів у її лікуванні. Г. Боплан застосовував методи французьких лікарів та зумів проводити догляд за хворими у такий спосіб, як це робили у Франції. Деякі люди навіть змінювали місце проживання, аби забезпечити сприятливий для здоров'я клімат. Також автор описав шляхи передачі цієї хвороби та спростував припущення щодо зараження побутовим способом [2, с. 85].

В Українській козацькій державі медицина розвивалася за європейським зразком під впливами гуманістичних ідей епохи Відродження. У містах на теренах козацької держави продовжувало діяти магдебурзьке право. Завдяки цьому дипломовані лікарі зі своїми учнями, хірурги-емпірики, лікарі-ченці в монастирських лікарнях вільно проводили медичні практики. В основному заклади освіти та лікарні відкривали при монастирях. Лікували хворих у світських і монастирських шпиталях. Медичною практикою займалися також народні цілителі: знахарі, костоправи, зубоволоки, повитухи та інші. Надзвичайною популярністю користувалися цирульники як професійні хірурги. Здебільшого вони супроводжували козаків у походах, надавали допомогу пораненим у боях і лікували більшість міського й сільського населення козацької держави. Компетенції цирульників підлягали травматологія, зубні, венеричні та шкірні хвороби, але їм заборонялося самостійно лікувати внутрішні, дитячі та жіночі хвороби [1, с. 122].

За західноєвропейським зразком для встановлення монополії на хірургічну діяльність цирульники об'єднувалися у професійні товариства – цехи. У містах великі цехи цирульників утримували свої шпиталі та медичні школи при них для підготовки хірургів-емпіриків. Після навчання майбутній ремісник-лікувальник за європейським зразком був зобов'язаний знати всі частини людського тіла «від маківки до ступні», уміти розпізнавати хвороби, лікувати рани, переломи, вивихи, венеричні, шкірні, зубні й дозволені статутом

внутрішні хвороби, правильно виготовляти мазі й уміло користуватися інструментами, засвоїти навички кровопускання, ставити банки й п'явки, накладати пластирі й мазі, вводити послаблюючі ін'єкції. Цехова медицина на теренах України проіснувала до другої половини ХІХ ст. На стан і розвиток як монастирської, так і світської медицини впливала діяльність церковних братств [7, с. 163].

Виокремлення шпиталю як форми надання медичних послуг пов'язане з магдебурзьким правом, яке, зокрема, регулювало питання публічної опіки. Першу згадку про шпиталь подано в описі Львова німецьким мандрівником Мартином Груневегом, який на зламі ХVІ–ХVІІ ст. мешкав у місті [6, с. 64]. Для лікування поранених та інвалідів козаки мали військові шпиталі в монастирях. Головний козацький шпиталь було розташовано у Межигір'ї та називався він «Запорізький Спас». З другої половини ХVІІІ ст. головним шпиталем козаків стає шпиталь у Трахтемирівському монастирі на Дніпрі, нижче від Канева. Військові шпиталі були в Лебединському та Лемківському монастирях. У монастирських шпиталях, на противагу цивільним у містах і селах, знаходили притулок не тільки інваліди та хронічно хворі. Тут також лікували коштом Січі поранених і покалічених у боях козаків [4, с. 223–224].

Відповідного розвитку в цей період в українських землях набувала фармація та аптечна справа. С. Русин написав давньоукраїнською мовою велику книгу про лікарські рослини. У 1676 р. вихованці Києво-Могилянського колегіуму переклали з латини давньоукраїнською «Фармакопею о составленії лекарств», якою користувалися як лікарі, так і фармацевти. У 1589 р. у Кам'янці-Подільському І. Дзегелинський відкрив аптеку. У місті Глухів 1706 р. відкрито першу в Україні державну аптеку. У Львові 1609 р. видано латиною аптекарську ординацію «Lekta digna», в якій були описані права та обов'язки фармацевтів і визначені податки за продаж ліків. В українських землях були поширені рукописні «Травники», «Лічебники», «Ветрогради», які містили поради, як запобігти виникненню хвороб та лікувати їх. Також подавалися поради стосовно боротьби з епідеміями, ізолювання хворих, знезаражування приміщення, одягу [1, с. 125].

Отже, опрацювання літератури та вивчення джерел показало, що протягом ХVІ–ХVІІІ ст. українці стикалися з доволі загрозливими захворюваннями, але вміли їм протистояти. У цьому допомагав практичний досвід, спостережливість, зовнішні впливи. За козацької доби вдосконалювалися не лише медичні практики, але й форма організації лікувального процесу, виокремлювалася спеціальна група людей, які практикували медицину та фармацію.

Джерела та література

1. Білоус В. І., Білоус В. В. Історія медицини і лікувального мистецтва. Чернівці, 2019. 284 с.
2. Боплан Г. Л. Опис України / пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк. Київ, 1990. 423 с.

3. Диса К. Історія повсякденного життя у ранньомодерній Європі. Київ: ВД «КМА», 2014. 129 с.

4. Драч О. О., Борисенко Н. М. Історія медицини і фармації (від найдавніших часів до середини XVII ст.): навч. посіб. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 244 с.

5. Мнушко З. М., Шевченко О. І., Шевченко О. В. та ін. Історія медицини та фармації: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Харків: Вид-во НФаУ: Золоті сторінки, 2009. 208 с.

6. Потимко О. Розвиток медицини у Львові в XIV–XVIII ст.: література, проблеми, дискусії. Львів, 2012. 214 с.

7. Скаун М. П., Посохова К. А. Фармакологія. Тернопіль, 2003. 740 с.

Проценко Євгенія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ХОЛЕРНІ БУНТИ В 1830–1831 РР. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Анотація. Тези присвячені дослідженню передумов, причин та наслідків перших холерних бунтів на теренах Російської імперії у 1830–1831 рр. Увага приділена спогадам сучасників тих подій, проаналізовано сприйняття населенням хвороби, ставлення до лікарів, медичної сфери.

Ключові слова: холера, бунт, холерні бараки, чутки.

Abstract. Theses of the consecration of changes in minds, the reasons for the inheritance of the first cholera riots on the Russian Empire in 1830–1831 rr. Uvaga was drawn to the aid of the participants in quiet podiy, it was analyzed the treatment of the ailments in the populations, brought to the likariv, the medical sphere.

Keywords: cholera, riot, cholera barracks, rumors.

Дослідження холерних бунтів в Російській імперії відбувалося вже з кінця XIX ст. З огляду на епідемію COVID-19 вчені звертаються до історії бунтів з метою відшукати відповіді на сучасні виклики.

Історіографія теми дослідження представлена переважно роботами російських вчених О. Чагадаєвої [6], К. С. Барабанової [1] та ін. У 2020 р. вийшло ряд наукових розвідок українських істориків Дмитра Єсипенка [4] та Сергія Громенка [2]. Для висвітлення теми були використані опубліковані спогади сучасників подій.

У 1830–1831 рр. на території Російської імперії розпочалася друга хвиля епідемії холери. Жорсткі протиепідемічні заходи, які були введені, а також страх перед невідомим захворюванням, від якого помирали навіть не десятки, а сотні людей в день, викликали невдоволення населення, які виливалися у заворушення, що отримали назву «холерні бунти». Найбільш масові заворушення пройшли в Севастополі, Петербурзі, в Тамбовській та Новгородській губерніях.